

Sait Š. ŠABOTIĆ

JEDAN PRIMJER KRVNE OSVETE IZ BIHORA

Živjeći na prostoru Bihora¹ i baveći se zemljoradnjom i stočarstvom kao osnovnim poljoprivrednim granama, stanovništvo tog područja je u međusobne sukobe najčešće dolazilo zbog pohare ispaša, pomijeranja međusobnih međa - mednika, krađe stoke, namjernog uništavanja ljetine itd. I na prostoru Bihora, kao i na susjednim², postojao je adet, odnosno običaj krvne osvete.³ Pripadnici jačih, brojnijih i organizovanijih bratstava, čiji su

---

¹ Bihor je oblast u Gornjem Polimlju čija teritorija u administrativnom pogledu pripada opštinama Bijelo Polje i Berane. O Bihoru i njegovim geografskim odlikama pogledati: Radovan Ršumović, *Bihor – geomorfološka studija*, Glasnik Odjeljenja prirodnih nauka, 5, CANU, Titograd 1986, 7-73.

² O krvnim osvetama i umiru na području Vasojevića, kao susjednom području Bihora, vidjeti: Radoslav J. Vešović, *Pleme Vasojevići* (reprint izdanje), Andrijevića-Podgorica 1998, 336-339.

³ Krvna osveta je surov običaj koji je nastao u starim oblicima društvenog uređenja (bratstvo, pleme i sl.). Primjenjivala se u slučajevima osvete za teške uvrede, namjerna ranjavanja ili ubistva pripadnika jednog bratstva ili plemena od strane drugog. U takvim situacijama svi članovi bratstva ili plemena, a naročito uža porodica, bili su dužni da se osvete izvršiocu ili pripadniku njegovog bratstva ili plemena, po principu «krv za krv» odnosno «glava za glavu». Ovaj vrlo neugodni običaj je u srednjem vijeku bio uobičajen u cijeloj Evropi. Na prostorima Balkanskog poluostrva naročito surovo se primjenjivao u Albaniji i Crnoj Gori do naših dana. Krvne osvete su često trajale decenijama i prenosile se sa generacije na generaciju. Da bi se krvna osveta prekinula praktikovao se tzv. UMIR, odnosno običaj da se prema utvrđenoj proceduri i dogovoru preda porodici ubijenog odšteta u novcu ili naturi.

Običaj krvne osvete (arapski Qisās doslovno znači «osveta, odmazda»), postojao je i kod arapskih plemena u predislamskom periodu, a njegov kontinuitet je nastavljen i nakon primanja islama. Kur'an ograničava osvetu koja je pojedincu dopuštena. Sura 2: 178-9, propisuje odmazdu kod muslimana: «O vjernici! Propisuje vam se odmazda za ubijene: slobodan – za slobodna, i rob – za roba, i žena za ženu. A onaj kome rod ubijenog oprost, neka oni velikodušno postupe, a neka im on dobroćinstvom uzvrat. To je olakšanje od Gospodara vašeg, i milost. A ko nasilje izvrši i poslije toga,

članovi očuvali odlike Dinaraca,⁴ poklanjali su veliku pažnju međusobnoj bratstveničkoj povezanosti i vodili računa o isticanju svoje borbenosti. U emocionalnom zanosu pripadnici jačih bratstava su se često držali nepisanog pravila koje glasi: "*Jaku bratstvu, jaka je i pravda*".⁵ Mnogi pripadnici bratstava se nijesu ustručavali da zbog male sitnice, često nekih običnih verbalnih duela,⁶ potegnu svoje oružje i usmrte svoga protivnika. To je često bilo povod za primjenu običaja krvne osvete, koja je podrazumijevala da se za usmrćenog, posebno ako je to bio viđeniji bratstvenik – "*kućić i odžaković*", ubije isto tako ugledni, po mogućnosti najbliži srodnik krvnika iz suparničkog tabora. U okolnostima nerazvijenog društva, čiji su članovi usljed toga bili skloni raznim vjerovanjima, smatralo se da je krv ekvivalent čovjeka, odnosno sjedište njegove duše i energije, naročito ako je u pitanju bila krv čovjeka čiji je život prekinut nasilnim putem. Prema narodnim vjerovanjima koja su bila prisutna i na području Bihora, vjerovalo se da nakon ubistva krv ubijenog jedno vrijeme miruje, da bi nakon toga došlo do njenog "proviranja", odnosno uzburkavanja i pjenušanja, što je bilo jasan znak pozivanja potomaka na osvetu. Zbog toga nije čudo što se još uvijek na raznim područjima mogu čuti izreke: "*U krv mi se obukao*",

---

njega bolna patnja čeka. U odmazdi vam je opstanak o razumom obdareni, da biste se ubijanja okanili».

Nekoliko događaja u Muhamedovom životu govori o tome da je on lično nadzirao odmazdu, te da se ona u određenim okolnostima može zamijeniti plaćanjem odštete tj. globe. Qisās dolazi u obzir samo ukoliko je krivica nesumnjivo utvrđena (*Enciklopedija živih religija*, Beograd 1990, 379.). U vrijeme sultana Sulejmana Veličanstvenog donijeta je 1523. godine kanun-nama, u kojoj je regulisano pitanje krvarine. Mnogi istraživači smatraju da su njene odredbe po pitanju krvne osvete humanije od odredbi koje propisuje Dušanov zakonik u vezi sa krvarinom, u prvom redu zbog toga što pomenuta kanun-nama vodi računa o imovnom stanju počinioca zločina (*Istorija Crne Gore*, tom 1, knj. 3, Titograd 1975, 494).

⁴ Pišući o osobinama Dinaraca, Jovan Cvijić je posebno isticao njihove vrline. Po Cvijiću Dinarci su "*...ljudi živog duha i tanane inteligencije. Obdareni živom i raznovrsnom osjećajnošću, povode se za svojom živom i bogatom maštom, impulsima, oduševljenjima i srdžbom. U svojim akcijama inspirišu se pobudama moralne i duhovne vrste...*". (Jovan Cvijić, *Balkansko poluostrvo i jugoslovenske zemlje*, I i II, Beograd 1966, 362).

⁵ Radoslav J. Vešović, *Pleme Vasojevići* (reprint izdanje), Andrijevića-Podgorica 1998, 343.

⁶ Ružna riječ izgovorena u pojedinim prilikama bila je čest povod koji je dovedio do svađa, a potom i do krvne osvete (*Istorija Crne Gore*, tom 1, knj. 3, Titograd 1975, 487.).

"Nijesam ga mogao vidjeti od krvi", "Krv mi je u žilama uzavrela kada sam ga vidio" i sl. Pokojni akademik Milisav Lutovac je isticao da su krvne osvete i umiri na prostoru Bihora bili izraziti kao u Crnoj Gori i Brdima.⁷ Najteže sporove rješavali su predstavnici najjačih bratstava - «plemena», koji su bili poznati po svojoj mudrosti, pravičnosti i ugledu. To je, po mišljenju pokojnog akademika Lutovca, imalo većeg uticaja na pomirljive odnose među stanovništvom, nego slaba državna vlast.⁸ Akademik Lutovac navodi primjer žestine krvnih osveta u Bihoru među bošnjačko-muslimanskim stanovništvom, pa tako na jednom mjestu kaže da je u jednoj krvnoj zavadi u donjobihorskom selu Kradeniku, između pripadnika bratstva Mehovića i Hodžića, poginulo po 17 ljudi i sa jedne i sa druge strane.⁹ Očigledno je, uzimajući u obzir ovaj i slične primjere, da su krvno zavađene porodice stavljanje pred teška iskušenja, materijalne teškoće i psihološke pritiske zbog teških "krvavih pirova", koji su nekada prijetili potpunim istrebljenjem čitavih porodica, ponekad i bratstava.

Ovaj rad je samo skroman pokušaj rasvjetljavanja fenomena krvne osvete koji je bio prisutan i na području Bihora, a o kome nedostaju iscrpniji historiografski i etnološki radovi. U ovom radu će biti riječi o jednoj dobro zapamćenoj krvnoj zavadi između članova bratstva Luković iz sela Hazana i uglednih prvaka sa Crniša, Batilovića,¹⁰ što nikako ne znači da sličnih primjera nije bilo i u drugim bratstvima i selima Bihora. Vinovnici ovog događaja živjeli su od sredine XIX vijeka pa do dvadesetih godina XX vijeka. To je upravo vrijeme naročito izraženog slabljenja

---

⁷ Na području Crne Gore i Brda međusobne zađevice i razmirice bile su česta pojava. Prema navodima R. J. Vešovića, u vrijeme njegovih proučavanja (30-te godine XX vijeka), kroz pojedina sela i plemena u Crnoj Gori i Brdima, mogle su se ponegdje vidjeti i zatvorene crkve u kojima se služba bogoslužjenja nije vršila zato što su bile oskrnavljene nekim ubistvom u svađi ili osveti. Dakle, čak ni "božija kuća" nije ponekad mogla biti sigurno utočište za onoga ko je počinio ubistvo, što vrlo slikovito govori o žestini krvne osvete. Vešović kao primjer navodi Crmnička sela Sotoniće i Brčele u kojima su Crnogorci izvršili nekoliko krvnih osveta na naprijed pomenuti način (R. J. Vešović, *Pleme Vasojevići...*, 336).

⁸ Milisav V. Lutovac, *Bihor i Korita*, SANU, Beograd 1967, 43.

⁹ Milisav V. Lutovac, *Bihor i Korita...*, 164; O krvnoj osveti u Bihoru pogledati i: Raif Hajdarpašić, *Prošlost kao budućnost*, Sarajevo 1990, 82-89.

¹⁰ Zanimljivije detalje ovog događaja koje sam zabilježio u svojoj bilježnici, ispričao mi je rahmetli Alija Šabotić (1916-2001) iz sela Hazane, tokom jula 1997. godine. Mogueće je, zbog godina starosti editora, da ima grešaka u imenima lica, što je i razumljivo.

osmanske (turske) vlasti, te njenog propadanja u našim krajevima 1912. godine. Izgleda da sredinom XIX vijeka na prostoru Bihora i šire nije bilo jake vlasti, već je vladalo dosta nesređeno (anarhično) stanje, što se može vidjeti iz jednog izvještaja «*Novina čitališta Beogradskog*», gdje se, između ostalog, kaže "...da u Pešteru i Bihoru nikakve zakonske vlasti nema nego sami sebi na fisove sude...".¹¹ Ivan Frano Jukić, bosanski franjevac i poznati književni radnik, tadašnje prilike (1853.) opisuje ovako: "*Bielopoljci, Gusinjeni i ostali gorštaci (...) sami sebi sude: tko je jači taj i kvači*", pa zbog takvih prilika ljudi "*uvijek su pod oružjem, u dućanah trgovci sjede oružani s dvie kubure i handžarom*".¹² Ni nakon propasti osmanske i uspostavljanja crnogorske i srbijanske vlasti, prilike u Sandžaku, a time i u Bihoru, nijesu bile ništa bolje. Loše uslove života, ugroženost lične i imovinske sigurnosti na tom prostoru, dobro je zapazio i okarakterisao i Gaston Gravje, koji na jednom mjestu kaže: "*Niko, pa ni mali pastir ne odvaja se od svoje puške. Turska vlast je ostala samo po imenu. Krvna osveta besni kao usred Albanije* (podvlačenje S. Š.). *Nesigurnost je ovde veća nego ma gde na drugom mestu u Sandžaku*".¹³ Dečanski kaluđer Gedeon Jurišić je prilike oko Rožaja i Bihora okarakterisao ovako: "*Ovi i drugi po ovdašnjim planinama mali predeli podjeljeni su svak za sebe, dakako pozasebno edan od drugoga žive (...). A kada se između sebe zakrve i ubiju, onda niti sme onaj ovamo, ni onaj tamo, onda e pravda slepa sreća, a sud puška po sredi*".¹⁴ Tragovi krize u koju je zapalo Osmansko carstvo, duboko su se utiskivali u sve pore društvenog, ekonomskog i političkog života. Oslabljeni feudalni odnosi još uvijek su se žilavo odupirali i nijesu dozvoljavali prodor kapitalističkim odnosima, što je uslovljavalo da Bihor bude na marginama krupnih društveno-ekonomskih kretanja. Ovako haotično stanje u Bihoru vješto su koristili tzv. "firari" odnosno odmetnici, koji su se ponekad tako osiono ponašali da su i same predstavnike lokalnih vlasti držali u strahu i neizvjesnosti. Poznati odmetnici iz tog vremena bili su deli Murat i deli Mustafa (Sijarići), koji su prisilili begove Ćoroviće iz Ivanja, da napuste svoj

---

¹¹ Jovan Tomić, *O Arnautima u Staroj Srbiji i Sandžaku*, Beograd 1913, 90-91.

¹² Ivan Frano Jukić, *Sabrana djela*, III, Sarajevo 1973, 398-399.

¹³ Gaston Gravje, *Novopazarški Sandžak*, Novi Pazar 1977 (reprint izdanje), 48-49; Da napomenemo da je Gaston Gravje bio lektor francuskog jezika na Beogradskom univerzitetu, a inače antropogeograf i politikolog. Poginuo je u Prvom svjetskom ratu.

¹⁴ *Bijelo Polje*, Monografija, Beograd 1987, 128.

čardak u Ždrijelu i povuku se prema Loznoj gdje je bila nastanjena većina njihovih bratstvenika.¹⁵

U globalu posmatrano može se zaključiti da je surova borba za parče zemlje, borba za goli opstanak, bila i osnovni uzrok mnogih krvnih zavađa među bratstvima. To je odlično zapazio i Jovan Erdeljanović koji kaže: "*Za svaku veću krvnu zavadu i sukob među bratstvima, koji narod pamti, vidi se, da im je zaista uzrok u osnovi bila ekonomska borba, borba za opstanak*".¹⁶ Ne treba zato da čudi ni činjenica da se tada često mogla čuti i poslovice: "*Ko se ne osvete, taj se ne posveti*".¹⁷

Ubistva koja su se u prošlosti dešavala na području Bihora mogla su se svrstati u ubistva iz nehata, ubistva zbog svađe, ubistva zbog krvne osvete, ubistva zbog teške moralne uvrede¹⁸, ubistva zbog krađe i koristoljublja. Sva su ona imala dalekosežne reperkusije. Često je samo jedna žrtva znala izazvati po nekoliko drugih. Za onoga ko bi počinio ubistvo, govorilo se da je "*pao u krv*". Kako je krvna osveta, zbog raznih okolnosti, dobila svoje mjesto u svakodnevnom životu, vremenom je zadobila i svoju protokolarnost. U bilo kom slučaju, kada bi se ubistvo dogodilo, ljudi od autoriteta i ugleda u mjestu, glavari, svještena lica i drugi uglednici (narod ih je nazivao "*birindži ljudi*", što će reći odabrani, probrani, najugledniji) bi brzo preduzimali određene radnje kako bi pomirili zavađene, kako nemio događaj ili sukob ne bi poprimio "krvaviji epilog". Takvi ljudi su u Bihoru nazivani *muslihuni*, a ukoliko ih je bilo više oni su činili *muslihunsko vijeće*.¹⁹ Muslihuni su morali posjedovati veliku inteligenciju, dosjetljivost,

¹⁵ Milisav V. Lutovac, *Bihor i Korita...*, 42-43.

¹⁶ Jovan Erdeljanović, *Postanak plemena Pipera*, Beograd 1911, 475.

¹⁷ Vladan Đorđević, *Crna Gora i Austrija u XVIII vijeku*, Beograd 1912, 45; R. J. Vešović, *Pleme Vasojevići...*, 336; Ivan Frano Jukić, *Putopisi i istorisko-etnografski radovi*, Sarajevo 1953, 346.

¹⁸ Za tešku moralnu uvredu smatrali su se slučajevi kada bi neko nekome preprosio djevojku, preoteo ženu ili nasrnuo na nekog od ženskih članova porodice. Prisutnost krvne osvete u svakodnevnom životu uticala je posredno i na bračne odnose. Smatra se da je broj preljuba u vrijeme intenzivnog haranja krvne osvete bio minimalan upravo zato što je to bilo i suviše opasno među stanovništvom koje je bilo osvetnički nastrojeno, jer je i preljuba mogla biti uzrok krvne osvete (Vladan Đorđević, *Crna Gora i Austrija u XVIII vijeku*, Beograd 1912, 45).

¹⁹ Neki od čuvenih gornjobihorskih muslihuna iz prve polovine XX vijeka bili su: Tahir Babačić, Delija Hadrović, Ibrahim Hodžić, Hašin Kočan, Galjan Kršić, Mehmed-Meljko Latić, Rašit Ličina, Mujo Mehović, Nuško Ramdedović, Hasan

snalažljivost i morali su do u tačine poznavati običaje i običajno pravo prema kome su najčešće i donosili svoje mudre odluke. Mnogi muslimani ušli su u anegdote i druge priče upravo zbog svoje snalažljivosti i umijeća.²⁰ Na prostoru Bihora se dešavalo da muslimansko vijeće bude sastavljeno od muslimana i pravoslavaca, naročito u slučajevima kada bi došlo do međusobnog sukobljavanja jednih i drugih.²¹ Ako je ubistvo bilo počinjeno nehotično, u takvim slučajevima je obično nalaženo rješenje i zavađeni bi lakše postizali dogovor. U slučajevima nehotičnih ubistava nije se pribjegavalo krvnoj osveti, ali se nastojalo da se onaj koji "duguje krv" tj. vinovnik nesrećnog događaja, negdje odseli, ako je imao porodicu; ako je bio osoba mlađe starosne dobi, nastojalo se da što manje bude u krugu pogleda porodice ubijenog i sl. Međutim, u slučajevima kada bi ubistvo bilo počinjeno s predumišljajem, namjerno, zbog teške uvrede, krađe ili osвете, pomirenje je teže postizano. Oni koji su bili oštećena strana u slučaju nekog ubistva, nastojali su da uzvrate protivničkoj strani. Život je ubici mogla "halaliti" (oprostiti) samo rodbina ubijenog. Ako se pribjegavalo takvom postupku, da bi umir bio saglam (potpuno siguran), onda su između zavađenih vršena pobratimstva, nekada se pristupalo i udaji sestre ubijenog ili ubice za nekoga od članova iz zavađenih porodica. Vrlo je važno napomenuti da su pravila krvne osвете važila i onda kada je nečije ubistvo izvršeno i u mjestima koja su bila udaljena od mjesta stalnog stanovanja.

Pristupanje krvnoj osveti započinjalo je već od momenta sahrane. U tim trenucima ispunjenim teškim emocijama, ostavljan je amanet o "vraćanju krvi" i otprilike se određivao onaj ko će izvršiti krvnu osvetu. Ukoliko je ubijeni imao braću, teret osвете je padao na jednog od njih, a ukoliko nije, to bi "bila dužnost" nekog od bližih srodnika. Ako je ubijeni

---

Ramedović, Bešir Šabotić, Šerif Zverotić. O njima vidjeti: Salija Adrović, *Čuveni Gornjobihorci*, Novi Pazar 1995, 30, 39, 50, 57, 62-63, 64, 65, 66, 77, 87, 99.

²⁰ Bajram Balota je bio čuveni musliman iz Rožaja i učestvovao je u mirenju mnogih zavađenih pojedinaca i bratstava. Jedan primjer njegovog mudrog postupanja zabilježio je i književnik Zaim Azemović, u priči pod nazivom "*Ne sjedaj na tuđe mjesto*" (*Almanah*, 1-2, Podgorica 1994, 90); Tragove o posebnom položaju i ugledu muslimana možemo naći i u narodnim izrekama stanovništva Bihora. Primjera radi, kada bi odrasli ukućani užurbano zatražili od domaćice da jedu, ona znajući da su za drugoga nešto radili u selu, a ne na sopstvenom imanju, obično bi odgovarala: "*Ne mogu tako brzo, nijesi bio u muslimane, pa de se moram odmah postarat'* (*pobrinuti za tebe*", dajući time do znanja da je posao muslimana uzvišeniji od nekog običnog, svakodnevnog posla zbog čega se za njih valja istinski i brzo pobrinuti.

²¹ Vidjeti: Zaim Azemović, *Pamet je u narodu*, Rožaje 2000, 55.

imao svoje potomstvo, njegova supruga ili majka su nastojale da na osvetu obavežu neku od muških glava iz kuće. Dešavalo se da se nekada radilo o višegodišnjem čekanju na osvetu, ali "krvavi amanet" je obično bivao ispoštovan i ostvaren, jer nije nikada zastarijevao. Prilikom prikupljanja podataka na terenu vezanih za ovaj rad, saznali smo da su se u nekim slučajevima "osvetnici" iz oštećenog tabora, bratstva ili mjesta, godinama sa namjerom pripremali, nekada i od malih nogu, da uzvrate krvnicima i "naplate krv". U tom smislu onaj ko je namjeravao da se nazove krvnikom, opasivan je "osvetničkim pojansom" ili bi kod sebe držao neki predmet svog ubijenog srodnika, koji bi ga stalno podsjećao na obavezu osvete. Osvetnik je planirao i sa kojim oružjem će počiniti ubistvo, pa su oružju nadijevana razna imena kao "puška krvnica", "gromovnica", pištolju "osvetnik", "gromovnik", "dženetlija", nožu "plamenik", "hairlija", "krvnik" i slično. Za puške su pripremani i čuvani meci "krstaši" kojima se, kako se to vjerovalo u narodu, nije moglo desiti da omanu.

Posebno je pitanje kako je sve doživljavao i kako se ponašao onaj ko je izvršio ubistvo. Po izvršenju ubistva ubica je napuštao mjesto zločina i nastojao da se skloni na sigurnom. Prvo utočište za mnoge je bila svoja kuća iz koje obično danju ne bi izlazili, dok su to noću mogli učiniti, ali uz uvijek prisutan rizik da budu ubijeni. Mnogi koji su počinili ubistvo bježali su u udaljene krajeve, nastojeći da tako zametnu trag. Da bi to što uspješnije učinili, pribjegavali su promjeni identiteta kroz promjenu imena i vjere, rizikujući da se u svoj zavičaj i među svoje nikada ne vrate.

Nepisana pravila krvne osvete nalagala su i izmirenje, ukoliko je to bilo moguće postići. Inicijativa je poticala sa raznih strana. Ako bi ubistvo bilo počinjeno od članova nekog uglednog domaćina u selu, sam domaćin bi posredovanjem povjerljivog prijatelja, koji bi opet angažovao svoje prijatelje, nastojao da stvar smiri i situaciju vrati, koliko je to moguće, mirnije tokove. U takvim situacijama brzo bi se formiralo muslihunsko vijeće čiji je zadatak bio da izmiri zavađene strane. O sakupljanju muslihuna obavještavana je i druga strana. Muslihunski sud je sudio na osnovu običajnog prava, *"ni po babu, ni po stričevima, već po pravdi Boga istinoga"*, vodeći računa da dokaze prikupi putem saslušanja svjedoka ili ako je to bilo potrebno i putem zakletve, pa i težih oblika kakav je bio vađenje mazije. Naročito teški slučajevi za rješavanje dešavali su se kada bi neko bio osumnjičen za ubistvo, a nije priznavao krivicu. U takvim okolnostima

pristupalo se zakljinjanju na raoniku,²² kao jednom od težih oblika zakljinjanja. U starija vremena pristupalo se, kao što je rečeno, vađenju mazije tj. postupku pri kome je optuženi u cilju skidanja sumnje sa sebe bio dužan da iz kotla vrele vode golim rukama sa dna posude izvuče usijanu maziju (gvožđe), obično sjekiru ili neki drugi predmet. U takvim prilikama bi neko od članova muslihunskog suda "*učio dove*", prizivajući Boga za svjedoka i moleći da osumnjičenom sačuva ruke, ako je bio nevino optužen. U cilju utvrđivanja istine primjenjivan je još jedan postupak, bolje reći obred, koji se sastojao u potapanju okrivljenog u ledenu vodu. Ako bi okrivljeni potonuo, smatralo se da je prav, jer voda "ne prima" u svoja prostranstva onoga ko je zgriješio. U suprotnom, ako okrivljeni ne bi potonuo, uzimalo se da je kriv. Interesantno je reći da je ovaj postupak češće primjenjivan na osobama ženskog nego muškog pola i to u slučajevima sumnji vezanih za brak.²³

Kada bi članovi muslihunskog suda ili vijeća bili sigurni da su ispitali sve činjenice i time stvar doveli do kraja, poznavali bi i drugu stranu i davali jasan signal da će vijeće sa okrivljenima posjetiti i njihov dom, kako bi stvar potpuno priveli kraju. Po dolasku na određeno rastojanje pred kućom iz koje je ubijeni, započinjao bi protokolarni ritual izmirenja. Naime, neko od muslihuna, ko je bolje poznao domaćina, obično bi započinjao dozivanjem: "*O mumine!*" Ako bi se domaćin odazvao, to je bio nagovještaj povoljnih prilika, pa bi u tom slučaju govornik muslihun nastavljao: "*Kabuliš li, tako ti dina i imana, da izlegneš pred kuću, imali bismo nešto važno da promuhabetimo s tobom*". Trenuci neizvjesnosti podizali bi tenzije među prisutnima, ali odluka se morala donijeti. Ako bi se desilo da domaćin ne želi da se odazove ili na traženje ne izađe pred svoju kuću, to je prećutno značilo da od razgovora nema ništa, a samim tim ni od pomirenja. Moguće je bilo i da domaćin izađe, prvenstveno zbog poštovanja prisutnih muslihuna i kaže da dogovora neće biti, već da će se pribjeći krvnoj osveti, što je opet izazivalo vrlo mučne utiske i trenutke po one koji su tražili da se postigne umir. U slučaju kada bi domaćin izašao pred svoju kuću, započinjalo se sa ubjeđivanjem, kroz iznošenje svih važnih pojedinosti koje su mogle uticati na postizanje umira. Krivica se bacala na zli kismet (zlu sudbinu), na bedovu (prokletstvo) i razne druge faktore. Slučaj je predstavljan kao taksirat (zlo, nevolja, nesreća), kahar (žalost) i

---

²² Sait Š. Šabotić, *Kletve, zakletve i blagoslovi Muslimana Bihora*, Almanah, 7-8, Podgorica 1999, 63-64.

²³ Lidija Vujačić, *Vatrom i vodom do istine*, Prosvjetni rad, br. 17-18, Podgorica 15. oktobar 1999.

sičija (sjekiracija) po oba vatana (doma), porodice, bratstva ili plemena. Priča se dalje usmjeravala na to da se treba plašiti Božijeg suda, da je džais poslušati riječ prijatelja jer se i kod nazdravljanja glave za umrlim (izjavljivanja saučešća), kaže "da su zdravo braća i prijatelji", pa ako se poslušava savjet prijatelja, kući će od toga biti hair (dobro, korist), "biće im u kabul" i krenuće "sve naviše" (napredak). Sve se to činilo kako bi se stišale emocije i na jednoj i na drugoj strani, kako bi se ubica što manje eksponirao, kako bi se u očima oštećenih, umanjila njegova krivica, a na drugoj strani se zaštitio ponos i ugled ukućana i kuće iz koje je poticao ubijeni. Na samom kraju, ukoliko bi stvar privedi povoljnom rješenju, muslihuni bi zahtijevali od domaćina, odnosno "oštećene" strane da "krivcu ili krivcima", oprost, obračunajući im se riječima: "Mumine (domaćine), da li ti i tvoje roblje (članovi porodice), halalite ovom čovjeku"? Na traženje muslihunskog vijeća domaćin i oni koji su uz njega bi odgovarali: "Halalusom" (Neka je bogom prosto). Tim činom i izgovorenim riječima krivac bi bio pomilovan, a počinjeno djelo bi mu bivalo oprašteno. Nakon toga je slijedila predaja ugovorenih stvari i dobara, a često je dolazilo i do bratimljenja zavađenih domova.

***

Lukovići su stari stanovnici Hazana. Nekada su bili vrlo jako i ugledno bratstvo. U svom vlasništvu imali su znatan dio hazanske zemlje. Lukovića u Hazanama ima i pravoslavaca i muslimana. Istog su porijekla, s tim što su dvije kuće Lukovića prije 170 godina prihvatile islam. Danas u Hazanama ima jedna kuća Lukovića (njeni članovi su nedavno odselili, ali su imanje zadržali u svom vlasništvu) koji su konfesionalno muslimani, dok su ostale četiri kuće pravoslavne. Mnogi Lukovići iz ovog mjesta, bez obzira na konfesiju, su raseljeni.

Batilovići su članovi jednog starog bratstva čiji je predak, prema narodnom predanju, prije 270 godina doselio iz Krastenica iz Malesije u Prijepolje, zbog toga što je tamo počinio ubistvo i "dugovao krv". Predanje kaže da i prezime Batilović upravo i potiče od turske, zapravo arapske riječi "batil" tj. "batal", što znači prgav, nevaljalac, pokvarenjak, krvnik, ali se može uzeti i u značenju junak, odvažan, hrabar.²⁴ Iz Prijepolja predak Batilovića je doselio na Trubinu (selo u Donjem Bihoru), odakle je nešto

---

²⁴ Pogledati: Abdulah Škaljić, *Turcizmi u srpskohrvatskom-hrvatskosrpskom jeziku*, Sarajevo 1985, 125; Milorad Mišo Martinović, *Rječnik – barski lokalizmi i arhaizmi*, Bar 1998, 8.

kasnije prešao na selo Crniš, gdje i danas živi dosta članova ovog bratstva. S obzirom da su Batilovići bili vrijedni i radni, ubrzo su postali bogati i cijenjeni ljudi na Crnišu i okolini. Po prirodi su bili vrlo prijeki i osioni, pa su zbog toga često dolazili u sukob sa svojim komšijama.

Krajem XIX vijeka u selu Hazane živjelo je sedam sinova Zećira Lukovića: Bahto, Ibro, Alija, Hasan, Džanko i Salko.²⁵ Stariji mještani

---

²⁵ Bahto je bio najstariji sin Zećira Lukovića. Njegovo imanje je bila tzv. Okrugla Bara, koja je danas vlasništvo Božidara Ivezića. Bahto je umro prirodnom smrću.

Ibro je drugorođeni Zećirov sin. Anegdote vezane za njegov život kažu da je bio neobično snažan čovjek. Jednom prilikom put ga je odveo prema Pešterskoj visoravni. Na Ugljanskom polju naišao je na Albace koji su volujskim kolima prevozili sijeno. Međutim, jedan od točkova na kolima je popustio i skinuo se sa osovine. Trojica Albanaca su bezuspješno pokušavala da točak vrte na svoje mjesto. Vidjevši to, Ibro je sjahao sa svoga konja i rekao ljudima da se odmaknu i naprave mu mjesta. Prišao je kolima okrenut leđima, dohvatio za osovinu natovarenih kola jednom, dok je drugom rukom postavio skinuti točak. Albanci su sve to posmatrali sa čuđenjem. Ibro je pojahao svog konja i nastavio svojim utem, a za njim su se samo čuli povici: "Bre Bošnjak, bre Bihor"! Ibro je poginuo prilikom sječe bukovih stabala koja je namjeravao iskoristiti radi popravke kuće.

Alija Luković je rođen treći po redu. Od rane mladosti odao se hajdukovanju i pljački. Ljudi govore da na njega nijesu htjeli zalajati seoski psi, a kamoli da je neki pokušao da ga ujede. Alija je poginuo u selu Borovštici kod Tutina prilikom jedne svoje hajdučke akcije. Takođe je ostalo upamćeno da je u svoje akcije najčešće išao sa svojim pašenogom iz sela Paljuha i jednim prijateljem iz zaseoka Johovice (Godčelje).

Halil je bio četvrti Zećirov sin. Poginuo je u svađi sa Batilovićima, pa je on glavni vinovnik ove zanimljive priče. I on je, prema kazivanjima, bio izuzetno snažan čovjek.

Hasan je peti Zećirov sin. Njegovo imanje se prostiralo na potesu zvanom Ljakin Krst. Bio je veliki vjernik, ali istovremeno i pouzdani hajdučki jatak. Naime, bio je jatak poznatom hajduku i komiti iz Hazana, Petru Hazancu. Ljudi kažu da je u njegovoj kući znalo klanjati po 17 ljudi, dok je Petar bio sakriven na tavanu. Za vrijeme Petrovog komitovanja u doba austro-ugarske okupacije tih krajeva Crne Gore, Hasan je bio prokazan kao jatak, te su austro-ugarske vlasti željele da ga kazne zbog toga. Uхватili su ga u mjestu zvanom Rivine, u Hazanama. Međutim, Hasan je bio odvažan i hrabar. Iskoristio je trenutak nepažnje, sagnuo se i dohvatio kamnicu sa zemlje i njome gađao švapskog oficira, nakon čega se dao u bjekstvo prema mjestu zvanom Pijesak. Tamo se nalazila još jedna patrola koja je otvorila vatru na njega. Uspio je stići do mjesta zvanog Lazine, gdje je bio pogođen i usmrćen.

Džanko je šesti po redu sin Zećira Lukovića. Ulazak crnogorske vojske u selo Hazane 1912. godine, zatekao ga je u rodnom selu. Zajedno sa još nekoliko ljudi odveden je kao talac na Vranjske Njive, dok su Crnogorci vodili krvave borbe za Skadar. Džanko je bio veliki šaljivdžija, pa je jednom prilikom u logoru, uz opkladu, pojeo

Hazana i okoline kažu da su svi bili ljudi nevjerovatne fizičke snage i uopšte konstitucije.²⁶ Istovremeno, na Crnišu je živio Emro Batilović sa svojim sinovima. Kako je bio imućan domaćin, Emro je jednom prilikom kupio veću količinu sijena u selu Vrševu i uputio dvojicu svojih sinova da sijeno prevezu, volujskim kolima, na Crniš. Na povratku prema Crnišu, dva brata Batilovića su naišla preko mjesta zvanog Studenac, gdje su na imanju orali Halil Luković i brat mu Salko. Batilovići su htjeli da jednim dijelom kola pređu preko uzorane njive, što Lukovići nijesu dozvolili, zbog čega je došlo do međusobne prepirke i verbalnog vrijeđanja jednih od strane drugih. Naročito ružne riječi uputila je Batilovićima jedna od Zećirovih snaha koja se tu zadesila. Batilovići su vrlo uvrijeđeni napustili Studenac. Kada su došli do svoje kuće na Crnišu, sreo ih je otac Emro i upitao kako su prošli na putu. Sinovi su mu odgovorili da su se posvađali sa Lukovićima iz Hazana, rekavši mu sve pojedinoti međusobne prepirke. Emro je upitao jednog od sinova da li je imao pušku kod sebe, na šta je on potvrdno odgovorio, što je Emra kao uglednog domaćina i ponosnog i hujevitog (nepredvidljivog) gorštaka, jako pogodilo pa je rekao: *"Uzmite puške, pa da idemo u Hazane, da rasčistimo tu stvar!"* Ubrzo su došli do Sudena i tamo zatekli Halila i Salka koji su još uvijek orali svoju zemlju. Ponovo je započela svađa, ali ovoga puta nešto oštrija. Halil je, uzdajući se u svoju snagu, krenuo da se fizički obračuna sa jednim od Emrovih sinova, što ovaj nije dozvolio, nego je otvorio vatru iz svoje puške. Halil je pao smrtno pogođen, a Batilovići su, *"pavši u krv"*, napustili mjesto događaja.

S obzirom da je Halil bio vrlo cijenjen među braćom i bratučedima, a kako su Lukovići važili za jako bratstvo, riješeno je da se Halilova smrt

---

veliku količinu halve, što mu je preko noći stvorilo teške stomačne probleme. Sjutradan se prijavio za stacionar odakle se više nije vratio.

Salko je bio najmlađi od braće. Njegovo imanje se nalazilo na mjestu zvanom Brijeg (danas je to vlasništvo Miša Popovića), u čijoj neposrednoj blizini je i imanje zvano Salkovača (danas vlasništvo porodice rah. Alije Šabotića), koje po njemu i nosi ime. Umro je prirodnom smrću i sahranjen na Lukovskom groblju u Hazanama.

²⁶ Nakon promjene vjere, tj. Prihvatanja islama, Lukovići su počeli da sahranjuju svoje umrle na jednom dijelu Salkovog imanja, gdje i danas postoje jasni ostaci njihovih grobova. Iako su bili pod uticajem spoljašnjih sila čitav jedan vijek, grobovi i danas imaju velike dimenzije, 2,55 x 1,45 m. Ovdje je zanimljivo istaći i ovo – svi Zećirovi sinovi, izuzimajući Džanka (sahranjen je na Vranjskim Njivama) i Salka, sahranjeni su na tom groblju. Salko je sahranjen na današnjem muslimanskom groblju u Hazanama. Brigu o starom Lukovskom groblju sve do svoje smrti vodio je Dželil Đule Luković, unuk pomenutog Hasana Lukovića.

osveti. Međutim, nekako u to vrijeme bližio se ramazan (mjesec muslimanskog posta). Kod Lukovića su došli odabrani ljudi koje su uputili Batilovići. Njihov zadatak je bio da od Lukovića zatraže besu i vadu (rok) da se u vrijeme ramazana svi Batilovići smiju slobodno kretati, te da u to vrijeme neće biti pokušaja krvne osvete od strane Lukovića.²⁷ Lukovići su pristali na to. Ipak, ramazan je brzo prošao, a sa njim i vrijeme obećane bese, odnosno zadate riječi. U ime Batilovića se nakon toga više niko nije pojavljivao da bi produžio vrijeme bese. Sagledavši sve okolnosti, Lukovići su na drugoj strani riješili da izvrše krvnu osvetu. Jedne noći su otišli na Crniš i zauzeli busiju u blizini Emrove kuće, čekajući da izađe Emro ili neki od njegovih sinova. Strplenje je počelo izdavati Lukoviće. Neočekivano, iz druge kuće Batilovića izašao je domaćin, Salih Batilović, koji je namjeravao da ode kod Mahmut-bega, svog brata, na odaje. Iako je bio mrak Lukovići su ga primijetili i brzo reagovali. Čuli su se pucnji, ali Salih nije bio pogođen. Pošto je njegova puška bila kod brata kod koga se uputio, on je s mukom uspio da uđe u kulu. Čim je ušao brat ga je upitao šta se desilo, a on je odgovorio: *"Izgleda me gađашe (pucali su na mene – prim. autora) Lukovići, no mi doda' pušku, da im uzvratim sa pendžera"*. Mahmut-beg je brzo i oštro reagovao rekavši: *"Ne, ne! Odavde nećeš gađati (pucati). Njihove su puške pucale, jer ih je zaboljela Halilova smrt. Ja sam vama davno rek'o da ćemo svi vidjeti šer Emrovom bijesu"*.

Iako niko nije stradao prilikom akcije Lukovića, ipak je to jako uplašilo Batiloviće i uvjerilo ih u ozbiljnost namjera protivničkog tabora. Nakon vijećanja, Batilovići su ponovo uputili birindži (prve, najbolje, izabrane) ljude da zatraže besu kod Lukovića. Osjetivši donekle dah pobjede i svojevrstan kuvet (snagu, moć), Lukovići su riješili da naprave tzv. *"uručice slatke lakrdije"*, rekavši ljudima koje su primili: *"Tražimo da nam se dâ sljedeće: Mustaj-bega Ćorovića²⁸ dvije sadelije²⁹; njegovog brata Nazif-bega – levorver; Zahir-bega Hajdarpašića iz Visilaza (Ivanje) – konj*

---

²⁷ Prema nepisanim pravilima krvne osvete postoje mjesta i momenti kada se ona ne smije izvršiti, nego se mora odložiti za neko vrijeme i drugo mjesto (Pogledati: *Istorija Cne Gore, tom 1, knj. 3...*, 488). Takav princip je primijenjen i u ovom slučaju.

²⁸ Mustaj-beg Ćorović je kao ugledna i umna ličnost bio čest član muslihunskih vijeća, što možemo vidjeti i iz jednog dokumenta iz *DACG, MID, 1905. god., dok. 420, 18. 02.*

²⁹ Sadelija je vrsta ručno rađene turske puške sa ukrašenim rukohvatom i obično posmljenim kundakom.

đogat; Kahra Šabotića – konj vranac; Latifa Zverotića iz Vrševa – puška mauzerka³⁰, pa da onda dođu ljudi, da im imenujemo ljude koji će pregovarati o umiru krvi". Vidjevši da nemaju izbora i da se Lukovići ne šale, Batilovići su pristali na postavljene uslove. Otkupili su sve zatražene stvari i predali ih Lukovićima, koji su potom odredili 24 ugledna čovjeka iz 24 bratstva, čiji je zadatak bio da pregovaraju o umiru krvi.³¹ Među izabranim mirotvorcima – muslihunima, našao se i Zahir-beg Hajdarpašić iz Ivanja,

---

³⁰ Pušku ostragušu kal. 11 mm, koja je bila preteča puške MAUZER-KOKINE, poznatije samo kao MAUZERKA, konstruisao je 1865. godine njemački konstruktor streljačkog oružja Paul Mauzer (1838-1914) sa svojim bratom Vilhelmom (1834-1882). Na predlog srpskog konstruktora Milovanovića, Mauzer je izvršio prepravku cijevi, zatvarača i nišana, pa je tako nastala puška M-80, poznatija u našem narodu pod imenom MAUZERKA (*Vojna enciklopedija*, knj. 5, Beograd 1972, 349-350). Takvu pušku je upravo imao i Latif Zverotić, koji je napuštajući turski asker sa sobom odnio i pomenutu pušku. Kako je ona bila prava rijetkost, to su Lkovići i zatražili da im se ona otkupi i preda njima. Znajući za zategnutost odnosa Lukovića i Batilovića, Zverotić je pristao da pušku prividno preda, ali da mu se ona nakon izmirenja povрати jer je želio imati i kao dragu uspomenu i kao moguću uzdanicu radi zaštite.

³¹ Sud od dvadesetčetiri izabrane sudije vodi porijeklo od porote iz Dušanovog zakonika, koja se pominje u 151 članu (*"Poveleva carstvo mi. Ot sada napreda da jest porota i za mnogo i za malo. Za veliko delo da jest 24 porotnici, a za pomanji dlg – 12 porotnik, a za malo delo – 6. I ti-zi porotnici da nesu voljni nikoga umiriti, razveopraviti ili okriviti. I da jest vsaka porota u crkve, I pop u rizah da ih zaklne. I u porote kamo se veći klnu i koga veće oprave, ti-zi da su verovani"*). Inače moglo bi se kazati da u narodnom vjerovanju broj 24 ima i simboličko značenje. Prema Bibliji razlikuju se 24 sveštenećka reda, oko Božijeg prijestolja bila su 24 prijestolja na kojima su sjedila 24 starca. Na Istoku i Zapadu broj 24 simbolizuje ljudsku snagu i skup prastvari; U sklopu iznošenja saznanja o umirima krvi koje je postizao sud od 24 porotnika, interesantno je istaći da je takav princip primjenjivan i na području Boke kotorske. Naime, kada je 1669. godine hajdučki serdar Stevan Popović ubio Milka Mrkojevića, brata zastavnika Marka, zasijedao je umirni sud od 24 kmeta u trpezariji manastira sv. Klare u Kotoru kod fratarara i donio svoju odluku prema običajnom pravu i tradiciji – serdar Popović, *"po običaju i na korist domovine"*, je bio dužan glavu i po zastavniku Marku Mrkojeviću, tj. 50 reala, odnosno 500 lira, koje mu ima platiti u tri rate. Osim toga Popović je bio dužan dati 4 pobratimstva i 24 kumstva, ukoliko ga Marko ne bi oslobodio od toga. Presuda je potvrđena 12. IX 1669. godine. Nekoliko dana kasnije u sud je došao Marko Mrkojević i oprostio *"kapetanu Stevanu Popoviću, serdaru hajduka"*, sve ono što je osuđeno od suda dobrih ljudi za ubistvo njegovog brata "Lala" (Milka), osim četiri pobratimstva, koja su trebala da budu zaloga njihove međusobne ljubavi (Risto Kovijanić, Ivo Stjepčević, *Hajduci u Boki do Morejskog rata (1654-1684)*, Istoriski zapisi, 1, Cetinje 1954, 176-177).

kome je bio otkupljen konj dođat. Muslihuni su među sobom izabrali i glavnog među njima (danas bismo to kazali predsjedavajućeg) i jednoglasno se složili da to bude izvjesni Adil-aga iz sela Paučine kod Rožaja, čije prezime na žlost nijesmo uspjeli utvrditi. On je, po ocjenama muslihuna čiji je ugled i autoritet bio veliki, bio najbolji poznavalac običajnog prava po kome se sudilo i mirilo, a kao drugo nije bio sa područja Bihora, zbog čega se smatralo da će biti znatno objektivniji prilikom rasuđivanja činjenica. O umirenju krvi razgovaralo se punih 10 dana, pa su muslihuni prvo boravili kod Batilovića na Crnišu, nastojeći da posredno upoznaju i Lukoviće sa njihovim radom. Uzaludni su bili svi naponi i mnogobrojni pokušaji Emra Batilovića, njegovih rođaka i prijatelja, da cijenu krvi, odnosno krvninu³², učine što manjom. Adil-aga Paučinac i ostali muslihuni su bili čvrsti i nepopustljivi često ponavljajući: *"Ne može kako vi hoćete. Pali ste na ljude i oni će odlučiti. Ne može se na njivi ubiti nedužan čovjek, a onda se jeftino izvući"*. Dakle, Adil-aga je s pravom stavljao do znanja Emru Batiloviću da je počinio ubistvo s predumišljajem, koje se tada, a i danas karakteriše kao najteže krivično djelo. Po obavljanju saslušanja i usaglašavanju mišljenja, muslihuni su prešli kod Lukovića i tamo obavili svoj dio posla.

Na kraju svog vijećanja, kada su sagledali sve činjenice i utvrdili sve pojedinosti slučaja, članovi muslihunskog vijeća su utvrdili cijenu počinjene krvi. Sve ranije dugovane krvi u Bihoru naplaćivane su po 12 kesa zlatnika, a Halilova "krv" je procijenjena na 24 kесе zlatnika.³³ Uz kесе zlatnika, Batilovići su bili dužni da dotjeraju veliki broj grla stoke koja je trebala da se preda Lukovićima.

Dolazak članova muslihunskog vijeća i Batilovića bio je vrlo impresivan. Nekoliko čobana, dječaka, drumom iz pravca Orahova, tjeralo je veći broj govedi, ovaca, koza

Međutim, kada je u pitanju bila stoka dovedena od strane Batilovića u Hazane na potesu zvanom Voće, Lukovići su ispoljili dosto-

---

³² KRVNINA je odšteta koju je ubica bio dužan da plati porodici ubijenog, najčešće u novcu i stoci. U vrijeme osmanske vladavine ako se nije znao ubica, krvninu je porodici ubijenog davalo čitavo selo (iz koga je bio ubica, odnosno u kome je bio nastanjen) ili čitav kraj.

³³ Slično postupanje oko utvrđivanja cijene dugovane krvi susrijeće se i na području Vasojevića. Pogledati: Radoslav J. Vešović, *Pleme Vasojevići*..., 338.

janstvo rekavši da ne žele da ih *"od tuđega mala bije bedova"*,³⁴ zbog čega zahtijevaju da se sva grla koja nijesu lična svojina Batilovića, vrate onima čija su. Tako je postignut konačan umir krvi između ova dva zavađena bratstva.

---

³⁴ U narodu bihorskog kraja postoji narodna izreka: *"Od svojega sunce grije, a od tuđeg tuga bije"*. U istom kontekstu u Bihoru su jako bila prisutna kazivanja o halal (srećnoj i zasluženoj) i haram (nezasluženoj, nesrećnoj) zaradi.